

Жарко ПАНИЋ*, zarezabalj@yahoo.com

ИЗВЕШТАЈ ШПАНСКОГ ДИПЛОМАТЕ ПРИ СВЕТОЈ СТОЛИЦИ О ПРОГЛАШЕЊУ ЦРНЕ ГОРЕ ЗА КРАЉЕВИНУ 1910. ГОДИНЕ

ABSTRACT : *The paper discusses a report written by a Spanish diplomat at the Holy See in Rome regarding the proclamation of Montenegro as a kingdom in 1910. The reason for writing the report was the diplomat's observation that Spanish exports could be expanded to the Montenegrin market, which led him to analyze data on the Montenegrin economy, primarily livestock products. Based on the presented data, he suggested specific products that could be exported from Spain to the market of the new Balkan kingdom. The diplomat not only explored what Spain could export, but also how the goods could be transported to Montenegro. He also proposed ways to establish closer diplomatic relations between Spain and Montenegro.*

KEYWORDS: *Montenegro, kingdom, Spain, diplomacy, trade, livestock.*

Проглашење Црне Горе за краљевину у августу 1910. године било је значајно не само за балканске државе, него је заинтересовало и дипломатије других држава у Европи. Такав је био случај са шпанском дипломатијом. Саветник у шпанској амбасади при Светој столици, Ел Маркес де Гонзалес, сачинио је један извештај који се односи на трговину и индустрију Црне Горе, и упутио га министру спољних послова Шпаније, Мануелу Гарсији Приету.¹ Његова намера била је да га упозна о чињеницама о Црној Гори и приликама за шпанску привреду, како би ова искористила могућности које нуди црногорско тржиште. Извештај је штампан у листу *Memorias diplomaticas y consulares é informaciones* који је био службени лист министарства спољних послова Шпаније. Оцене и пода-

* Аутор је докторанд историје на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду.

¹ Мануел Гарсија Прието (1859–1923), министар спољних послова у влади либерала Каналехаса. Од 1917. године у неколико наврата је био на челу шпанске владе. Шпански амбасадор у Ватикану у тренутку настанка овог извештаја био је Емилио Охеда и Перпињан. Он се на том месту налазио од 1906. до смрти 1911. године.

ци који су се налазили у извештајима које су састављали званичници дипломатске и конзуларне службе су били искључива одговорност њихових аутора. Министарство спољних послова само је потврђивало аутентичност њиховог порекла, те су у том смислу имала званични карактер.²

При састављању извештаја о проглашењу Црне Горе за краљевину шпански дипломата ипак није пошао од конкретног разлога због ког је писао извештај, него се осврнуо на историју Црне Горе до момента проглашења за краљевину, да би се након тога посветио подацима о црногорској привреди, притом највише анализирајући сточарство. На основу података до којих је дошао, он је изнео конкретне предлоге шта би то Шпанија, односно њени произвођачи, могли да извезу на црногорско тржиште. Указао је и на начин на који би могли бити успостављени тешњи дипломатски односи Шпаније и Црне Горе.

Извештај који се односи на трговину и индустрију нове краљевине Црне Горе

„Поштовани господине,

Данас, 28. августа 1910. године, на дан када имам част да поднесем Вашем Височанству овај скромни извештај, у Европи настаје ново краљевство: Црна Гора. Њен владајући кнез, Никола Петровић Његош, проглашен је краљем на захтев црногорског парламента³ и уз сагласност Сила које су потписале Берлински уговор из 1878. године.⁴

² *Memorias diplomaticas y consulares é informaciones* је била званична публикација коју је издавао Центар за трговинске информације Министарства спољних послова Шпаније од 1902. године, а та публикација је настављала серију коју је министарство објављивало од 1900. године под називом *Memorias consulares e informaciones* (Конзуларни извештаји и информације). Број страница је варирао, од десет до педесетак по издању, без икаквих илустрација. У њима су се углавном налазили извештаји које су слали конзуларни представници шпанских дипломатских представништава у иностранству, а који су се односили на спољну и унутрашњу трговину бројних земаља у којима се налазе, са подацима и статистиком о различитим производима. <https://hemerotecadigital.bne.es/hd/es/card?sid=2730767> (децембар 2024).

³ У оквиру проглашења Црне Горе за краљевину, Народна скупштина Црне Горе је 15. августа одржала заседање и упутила своју делегацију у Двор како би књазу саопштила своју одлуку, односно молбу да се прогласи за краља. Он се након тога обратио посланицима и прихватио обнову краљевског достојанства. „Закон о проглашењу Књажевине Црне Горе за Краљевину”, *Глас Црногорца : лист за политику и књижевност*, год. 39, бр. 35, Цетиње, 15. август 1910; *Цетињски Вјесник*, год. 3, бр. 66, Цетиње, 19. август 1910. Дејан Микавица, Горан Васин, Ненад Нинковић, *Историја Срба у Црној Гори : 1496-1918*, Прометеј : ИН4С портал, Нови Сад, 2013, 270; Живко Андријашевић, *Историја Црне Горе (од најстаријих времена до 2006. године)*, Атлас фондација, Вукотић медиа, Београд 2016, 229.

⁴ Memoria relativa al comercio y á la industria de nuevo reino de Montenegro, *Memorias*

Са значајном променом у малој држави смештеној међу планинама Босне, Албаније и Далмације, која излази на Јадранско море преко луке Бар, показује се велика виталност црногорског народа и развој који је тај народ успео да постигне у последњим годинама. Очекивано је да ће тај покрет напретка сада, више него икада, наставити да расте под владавином Његовог Величанства краља Николе I.⁵

Ово је прилика да се овде кратко подсетимо да су храбри горштаци који су насељавали Црну Гору, што на словенском значи „црна планина“, и чија је историја увек била повезана са историјом Срба који су исте расе и православне вере као и они, од стране Османлија у време султана Мурата IV 1623. године натерани да плаћају данак. Али у време султана Ахмеда III, 1711. године, Црногорци су се побунили против Високе порте и окупивши се око Данила Петровића Његоша, прогласили га за владику, односно духовног вођу, признајући његовим потомцима право да га наследе на тој дужности (...)⁶

(...)Тако је Његово краљевско Височанство, кнез Никола, претворио своју аутократску власт у уставну, установивши 5. новембра 1905. године Скупштину или парламент⁷. Ова реформа у политичком животу његове државе, у складу са идејама и духом века у којем живимо, успешно је припремила свечани чин који се догађа данас када се у 50. години своје владавине крунише Никола I, краљ Црне Горе, који је у потпуности одан одбрани својих територија, благостању црногорског народа, величини и развоју своје земље.⁸

Али недавни развој те земље такође се може приписати другим факторима који, иако неопходни за напредак сваке нације, били су још неопходнији за Црну Гору, у којој је до пре неколико година сваком снажном и вештом човеку једина амбиција била да зна како да рукује оружјем и да буде спреман да га узме у одбрану своје територије од турских упада. Мислим на развој који су трговина, па чак и индустрија, по-

diplomaticas y consulares é informaciones, numero 259, Imprenta del Ministerio de Estado, Madrid 1910, 1.

⁵ *Memoria relativa al comercio y á la industria de nuevo reino de Montenegro*, 1-2.

⁶ Део који се односи на историју смо скратили због тога што је аутор углавном поновио познате чињенице из историје Црне Горе. *Memoria relativa al comercio y á la industria de nuevo reino de Montenegro*, 2-3.

⁷ *Глас Црногорца*, год. 34, бр. 39, Цетиње, 6. децембар 1905; Књаз је заправо донео устав не својом вољом, већ због тога што је кроз збивања на ширем плану, пре свега у Србији и Русији, увидео да више не може владати аутократски. Ипак, он је остао апсолутиста, односно покушавао је да настави по старом, о чему говоре његови сукоби са опозицијом у наредним годинама. Љиљана Филиповић, О доношењу првог црногорског устава 1905, *Историјски записи*, год. 36, бр. 3-4, Историјски институт СР Црне Горе, 1983, 146-148.

⁸ *Memoria relativa al comercio y á la industria de nuevo reino de Montenegro*, 3-4.

стигли у релативно кратком року у Црној Гори. Иако је то било у мањем обиму, заслужује да се проучи, посебно у Шпанији, где је нова црногорска краљевина мало позната.⁹

Како се та земља развијала, почеле су успешно да се обрађују плодне земље на којима се налазе мали градови Подгорица и Никшић, који, иако имају само 8.500 и 10.000 становника, представљају два најнасељенија места у Црној Гори. На рекама Зети и Морачи, које теку кроз поменуте крајеве и уливају се у Скадарско језеро, успешно су узгајани лососи и поточне пастрмке. На крају, у околини Бара су недавно откривени рудници гвожђа, са лежиштима магнезијума, асфалта и алуминијума, који су почели успешно да се експлоатишу. Иако у мањој мери, испробано је и узгајање маслина на Јадранској обали, близу Улциња и Бара, а узгој дувана у унутрашњости Црне Горе такође показује обећавајуће резултате. Отворене су и две фабрике сапуна у Бару и још једна фабрика златних огрлица у Подгорици, које су напредовале последњих година.¹⁰ Сада, као што се види из наведених података, Црна Гора може да извози само, и то у мањим количинама следеће артикле: димљено месо звано каштрадина, девичански восак, сиреве познате под именом „његушки“, уље, птице, димљену рибу, *salvagina*¹¹ и полу-лан.¹²

Али оно што је заиста главно богатство црногорске државе јесте овчарство, које постоји у њеним планинама. Расе оваца у Црној Гори показују особине сиријске расе, са обилном вуном, која се често може наћи на Балкану и у Кавказу. Посебно на планинама Васојевића, Колашина и Дробњака, постоји раса која много личи на „црноглаве“ овце, које су веома познате у Шкотској; несумњиво, првобитна стада те расе морала су бити увезена у Црну Гору преко Боке Которске. С друге стране, „балабанска“ овца се налази у близини Зете. Просечна висина ових четвороножних животиња обично износи од 55 до 65 центиметара, а живо месо од 30 до 40 килограма. Цена оваца и јагањаца варира у зависности од стања на тржишту и хигијенских услова животиње, ако нису под утицајем антракса или заразне ахалазије, које су две главне болести

⁹ Ibid, 4. Упркос похвалама шпанског дипломате, економска криза у Црној Гори је била видљива. Проблеми су били исти као и деценију или две раније, у појединим областима можда чак и већи. И даље је било масовне глади становништва, недостатка обрадивог земљишта, исељавања због сиромаштва, слабе су биле комуникације између насеља. За минималну прехрану становништва недостајало је најмање 5000 тона жита, а понекад и 7-10 000 тона. Статистички подаци о стању сточног фонда почетком XX века (период 1905–1910), наводе на закључак да црногорско сточарство није знатније напредовало у том периоду. Живко Андријашевић, нав. дело, 227–228.

¹⁰ Ibid, 4.

¹¹ У тексту стоји реч „salvagina“ за коју са шпанског језика нема адекватног превода. Уколико се мисли на реч „salvajina“ у том случају би то могла да буде дивљач.

¹² Ibid, 4-5.

црногорског овчарства. Главна тржишта на којима се обављају велике трансакције су Никшић, Колашин и Подгорица, а такође и Његуши, куда редовно долазе аустријски сточари, јер увек купују јефтине у Црној Гори него у Боки¹³. Већина црногорских оваца се извози у Француску, а добар део и у Италију. Последње статистике показују да је само у луку Марсељ, претходне године, пристигло 28.000 грла те стоке, које су касније послате на тржишта у Паризу, Лиону и Бордоу.¹⁴

Исте године више од 20.000 комада је извезено у јужне провинције Италије. Поред тога, око 10.000 оваца, које потичу из Црне Горе, се троши у Котору и у Бококоторском заливу. Црногорци стрижу своје стадо једном годишње, у два различита периода, у зависности од климатских и топографских услова крајева у којима живе, при чему свака овца даје од једног до једног и по килограма вуне код сиријске расе и до два килограма код „црноглаве” расе. Вуна се продаје у просеку по цени од једног франка за килограм и већином се извози у Ријеку и Трст.

Што се тиче црногорске козе, која нема разлике у односу на тип назван „европска коза“, она живи у најсувљим и планинским деловима новог краљевства, а само око 1.000 коза је извезено у Италију 1908. године¹⁵. Њена висина је око 70 центиметара, а вуна се продаје по цени

¹³ Трговину између Црне Горе и Боке Которске отежавале су законске, односно царинске баријере. Аустријске власти су 1879. Боку укључиле у „опште аустроугарско царинско подручје“, чиме је остала без дотадашњих бенефиција. Успостављена царинска контрола имала је негативног утицаја на трговину и промет је одмах почео да опада. Црногорци су се окренули са својом робом према турским пазарима. Уследила су и значајна повећања царинске тарифе 1882, 1887. и 1903. године. Бранислав Маровић, *Спољно тржиште и извоз стоке и сточних производа Црне Горе у 19. и почетком 20. вијека*, Историјски записи, орган Историјског друштва Народне Републике Црне Горе, год. 49, бр. 1, 1996, 147.

¹⁴ *Memoria relativa al comercio y á la industria de nuevo reino de Montenegro*, 5. У француским статистикама Црна Гора се појављује тек од 1905. године. Према тим подацима, размена између Црне Горе и Француске била је безначајна. Коментаришући податке за 1905, 1906. и 1907. године, француски министар финансија је рекао да они не одражавају право стање размене, јер се односе само на директну размену, док се њен већи део обављао посредно, посредством Аустро-Угарске, пре свега преко Трста и Ријеке. До знатнијег повећања размене дошло је у 1908. години, односно у 1909. години, што је била последица поремећаја у црногорско-аустријској трговини услед анексионе кризе. У 1908. опет је дошло до пораста директног извоза црногорске стоке у Француску. Тако је за 4 месеца крајем 1908. у Француску извезено 12 000 брава (оваца и коза), и та је цифра могла бити удвостручена да су средства транспорта била погоднија. Димитрије Димо Вујовић, *Црна Гора и Француска : 1860-1914*, Историјски институт СРЦГ, Титоград, 421-422.

¹⁵ У нахијској или Старој Црној Гори гајење коза је имало доминантну улогу због природних услова прехране, док је њихово гајење у данашњој северној и североисточној Црној Гори имало мањег значаја. Миомир Дашић, *Сточарство и сточарска кретања у северној и сјевероисточној Црној Гори од XVI до почетка XX вијека*, у: *Традиционал-*

од једног франка за килограм. У последњим годинама, говеда су такође почела да представљају значајну грану извоза за трговину Црне Горе.

Геолошки састав поменуте земље може се поделити на два велика дела, при чему се један протеже североисточно од реке Зете, а други југозападно од те реке. Оба дела одговарају ботанички и пољопривредно потпуно различитим областима, те, сходно томе, говеда која се узгајају у њима разликују се по типу и условима узгоја. Висина добро развијених волова је веома разнолика; неки достижу чак и до метар и двадесет, али просечно је обично између осамдесет пет и деведесет центиметара.¹⁶ Просечна тежина волова старијих од четири године обично је двеста педесет килограма; за телад од шест и дванаест месеци износи четрдесет и деведесет килограма, редом; за краве старије од четири године сто четрнаест килограма, а за бикове између сто педесет и двеста педесет килограма.¹⁷ Ова сточарска индустрија се значајно развила у последње време, како земља напредује, захтеви живота Црногораца расту, а пашњаци се побољшавају захваљујући развоју пољопривреде у Црној Гори. Тако је почео извоз говеда, првенствено у Аустрију, Италију и Турску, где се цена пење и до 160 франака по грлу. Извоз у те земље достигао је број од 2.600 животиња претпрошле године, не рачунајући других хиљаду које већ неко време редовно купује једна енглеска трговачка кућа за превоз на острво Малту, где се користе за исхрану.¹⁸

Оно што у одређеној мери отежава развој овог извоза из Црне Горе ка њеним суседима Аустријанцима јесте недостатак трговинског уговора између Црне Горе и Аустро-Угарске¹⁹, који поданици краља Николе већ дуго траже и који је, чини се, у процесу разматрања да буде ускоро закључен када ново краљевство буде у потпуности успостављено. Тада ће се послови обављати лакше, и не само у Далмацији, већ ће и Босна и Херцеговина, које онедавно уживају нови положај, а који нису имале од Берлинског конгреса, моћи да увозе говеда, чиме ће ова индустрија добити нови и значајан подстицај. Но, као да то није довољ-

на народна култура у Црној Гори (прилози проучавању), Подгорица, 1998, 73.

¹⁶ *Memoria relativa al comercio y á la industria de nuevo reino de Montenegro*, 6.

¹⁷ *Ibid*, 6-7.

¹⁸ *Ibid*, 7.

¹⁹ До склапања трговинског уговора између Црне Горе и Аустро-Угарске дошло је тек 6. фебруара 1911. године, када су представници и опуномоћеници црногорског краља и аустроугарског цара потписали на Цетињу Трговачки и навигациони уговор између Аустро-Угарске и Црне Горе. Уговором је прецизирана највећа повлашћеност уговорних страна што се тиче трговине и навигације, као и плаћање одговарајућих царина и такси. Уговор је ступио на снагу тек почетком марта 1912. године ратификацијом потписница уговора. Б. Маровић, *Спољно тржиште и извоз стоке и сточних производа Црне Горе у XIX и почетком XX вијека*, 149.

но, треба рећи да је у последњим годинама Влада Кнежевине спровела важне реформе у својој администрацији. Међу њима је једна од најзначајнијих била успостављање ветеринарске службе на Цетињу и у Подгорици 1906. године²⁰ а прошле године отворила је још три станице у Колашину, Зети и Никшићу, које се баве санитарним надзором, а посебно применом вакцине коју је Пастер открио против антракса, која штити стоку од веома опасних епидемија.²¹

Још једна од индустрија која се у Црној Гори све више шири је производња млека, сирева и маслаца²². Добра црногорска крава даје и до 8 литара млека дневно; овца 5 литара, као и коза, мада се та количина смањује од октобра па све до касне зиме. Од тих различитих врста млека праве се маслац, млади сир, згрушано млеко, овчији сиреви и кајмак који Црногорци зову „скоруп”. Сиреви који се производе у Његушима најбољи су у целој Црној Гори и истог су типа као они из Сорије и Бургоса, док они из Никшића и Колашина више личе на сиреве из Астурије и Галиције. Текуће цене млечних производа могу се сумирати овако: литар млека 25 до 30 центи, килограм путера 1,80 франака, килограм свежег сира 1,60 франака, килограм његушког сира 1,70 франака, килограм скорупа 90 центи, килограм киселог млека 60 центи. Наравно, горе наведене цене су подложне одређеним изменама у зависности од годишњих доба, количине производње и поруцбина за ове артикле.²³

Што се тиче производа Црне Горе, осим пашњака, може се поминути само узгој винове лозе, што је и природно, јер су, по окончању по-

²⁰ Гонзалес овде вероватно мисли на издвајање ветеринарске службе из санитетског одељења и њено припајање новооснованом Одељењу за народну привреду, при Министарству унутрашњих дела. Санитетско одељење формирано је при истом министарству још 1879. године. Ово одељење имало је у свом саставу лекаре ветеринаре и било је надлежно да руководи медицинским радом, ветеринарством и апотекарством. В. Маровић, *Stočarstvo Crne Gore : 1860-1953*, 95. Нарочите заслуге за успостављање ветеринарске службе у Црној Гори имао је румунски ветеринар др Ђорђе Стефанели. Он је предавао у Књажевској црногорској земљоделској школи отвореној у Подгорици фебруара 1893. године. Поред осталих предмета, у школи је изучавано сточарство са свиларством, пчеларством и поукама из ветеринарства. Стефанели је изводио наставу из ових предмета без накнаде и остао упамћен као врстан педагог и предавач неколико генерација. Више о томе: Cvetko Pavlović, *nav. delo*, 49-62.

²¹ *Memoria relativa al comercio y á la industria de nuevo reino de Montenegro*, 7.

²² Књаз Никола је још 1880. године (о свом трошку) у Никшићу под Требјесом, поред свог старог двора, подигао Завод за млечну индустрију. У Аустрији је за Завод набављено 100 расних крава, 100 грла коња арапске и полуарапске расе, магараца (кипарске расе) и свиња (јоркширске расе). Књаз је исте године ангажовао др Л. Швалеја из Швајцарске да води стручне послове и да у Дробњаку и Пиви „чини покушаје око млијечне привреде“. Cvetko Pavlović, Dr Đorđe Stefaneli, *jedan od utemeljivača veterinarske službe u Crnoj Gori*, *Архивски записи : часопис за архивску теорију и праксу*, год. 25, бр. 1/2, Државни архив Црне Горе, Цетиње, 2018, 51-52.

²³ *Ibid*, 8.

следњег рата, када су Црногорци остварили своје највеће идеале слободе и прихватили своје високе дужности као грађани цивилизоване нације, почели да схватају потребу да своју земљу учине плодноном. Тако се данас може проценити да се четири петине становника Црне Горе бави сточарством и пољопривредом, а половина њих, углавном они који живе у близини Приморја, Љешанске и Ријечке нахије, су одлични виноградарски.²⁴ Међутим, што се тиче узгоја винове лозе, иако су неки од њих, који су путовали и боравили у Константинопољу или на обали Пуље и Марке Анконе, покушали да уведу системе Гијо и Пара након повратка у своју земљу, већина њих не следи никакав рационалан метод. Такође, у производњи вина, они су се задовољавали мешањем белог и црног грожда или су одлучивали да ферментишу једне одвојено од других.²⁵ Међутим, пошто се вино произведено у Црној Гори тренутно не извози, већ се конзумира унутар земље, не може се прецизно израчунати годишња количина његове производње. Ипак, сигурно је да ако Влада новог краља одлучи да озбиљно охрабри своје поданике да се баве овом граном пољопривреде, оснивајући, као што има намеру, експерименталне пољопривредне станице и подстичући узгој винове лозе, претпоставља се да би Црна Гора могла производити више од 300.000 хектолитара одличног обичног вина сваке године.²⁶

Да сумирамо, према последњим статистичким подацима које је објавила Влада Књажевине Црне Горе, а који су непотпуни, извоз црногорских производа је износио укупно 942.163 гулдена, од чега је 687.516 било намењено за Трст, 253.846, у разне луке у Италији и 4.800 у Грчку. Од укупне вредности увоза од 2.802.696 форина, Аустрија је учествовала са 1.728.689, Италија са 185.641, Грчка са 47.658 и Турска са 840.708. Од ове суме, ако се одузме вредност робе домаће производње која износи 337.823 форина, добија се укупан износ од 502.885 форина за робу страних произвођача, чији извор је тешко утврдити.

Међутим, ове бројке, у комбинацији са малом производњом житарица и недостатком индустријских производа које Црна Гора има, чак и за задовољење неких од својих основних потреба, наводе ме на мисао да би Шпанија могла пронаћи ново тржиште за свој извоз у земљи која данас почиње да цвета. Као што је раније наведено, Аустрија је имала ексклузивни монопол на све основне производе који су се увозили у Црну Гору.²⁷

²⁴ Ibid, 8.

²⁵ Ibid, 8-9.

²⁶ Ibid, 9.

²⁷ Ibid, 9. Аустро-Угарска је почетком XX века била најважнији трговински партнер Црне Горе, која се у извозу пре свега оријентисала на свог суседа у приморју и њене

Након тога, већ дуги низ година основана енглеска кућа у Подгорици преузела је највећи део трговине тканинама које су Црногорци користили за израду одеће. Коначно, оскудица пшенице значи да су становници тог планинског народа у сушним временима патили од глади, а затим су их експлоатисали турски и кримски градови који су их снабдевали житом. Зар наша држава није могла да нађе у Црној Гори тржиште за тканине које се производе у Каталонији у тако одличним условима производње и цене? Зар се из наших богатих крајева Кастиље нису могле извозити житарице, којих је тако мало на територијама новог краља Николе Првог? Зар тамо не би могли да се извозе и нека од наших изврских и финих вина, управо сада када Цетиње, постајући престоница краљевства, треба да има световнији и раскошнији живот са двором свог монарха и са већим дипломатским корпусом него што је до сада био акредитован у кнежевини? Узгред, треба напоменути да су поред кнеза Николе, Аустроугарска, Немачка, Бугарска, Француска, Велика Британија, Грчка, Италија, Русија, Румунија, Србија и Турска имале сталне ministre, а сада је вероватно да ће се основати нова представништва Белгије, Холандије и Сједињених Америчких Држава, последње на захтев прилично бројне црногорске колоније која је настањена у Сан Франциску у Калифорнији.²⁸

Јасно је да би једног дана Шпанија такође могла имати, као скоро све значајне европске силе, акредитованог министра са сталним статусом код краља Црне Горе. Али, у међувремену, ако буде изгласан буџет за 1911. годину, чије су основе наведене у извештају Ваше Екселенције од 28. маја прошле године, објављеном у броју 184 од 3. јула у Службеном гласнику, може се претпоставити да ће се успостављањем конзулата наше нације у Будимпешти то место доделити дипломати. На тај начин ће наш нови представник у главном граду, који је уједно и двор Мађарске, имати исти ранг као и генерални конзули које тамо имају акредитоване Немачка, Француска, Велика Британија, Италија, Русија, Турска итд, а који су сви, без изузетка, опуномоћени министри или барем саветници амбасаде, као што је случај и са генералним конзулима европских земаља у Каиру.²⁹ У том случају би и нови шеф шпанске конзуларне агенције у Будимпешти могао да прима писма од министра у близини цетињског двора и тако покуша да утврди трговинске и дипломатске односе између Шпаније и Краљевине Црне Горе.

области, док се укупни увоз из Аустро-Угарске у периоду 1903-1914 кретао од 50 до 75%. В. Маровић, *Stočarstvo Crne Gore*, 62.

²⁸ *Memoria relativa al comercio y á la industria de nuevo reino de Montenegro*, 10. У појединим годинама број Црногораца на раду у САД-у износио је око 10% укупног становништва земље. В. Маровић, *Stočarstvo Crne Gore*, 38.

²⁹ *Memoria relativa al comercio y á la industria de nuevo reino de Montenegro*, 10-11.

Ако би се до тога дошло, комуникација не би била тако тешка као што би се на први поглед могло помислити, јер ако не постоји директна линија пловидбе између наше земље и новог Краљевства за транспорт наше робе, увек би се могли користити бројни бродови који плове између Барселоне и луке у Напуљу. Из овог града, уз помоћ теретних возова у Италији, чије су тарифе веома ниске, наши производи могли би се испоручити до Барија, који је од старог Партенопеа (Напуља, прим. прир.) удаљен само 321 километар преко Казерте и Фође. Већ у Барију, та роба би била укрцана на пароброде компаније Пуља, који три пута недељно прелазе Јадранско море у целој његовој ширини од 115 морских миља до Бара, а чије су возарине изузетно јефтине. Ово је решење ако не рачунамо могућност слања наше робе бродовима који би из шпанских обала ишли директно у Трст или Ријеку, свраћајући у далматинске луке. Из једне од тих лука, уз преседање на неки други брод који пристаје у Сан Ђовани ди Медиа, Оботима, Дубровнику или Котору, роба би без великих трошкова стигла до Бара или Улциња.

Сада ми преостаје само да замолим Вашу Екселенцију да ми опрости ако, не могући да се бавим питањима која су у вези са трговином, која не постоје у Амбасади Његовог Величанства близу Свете Столице, у којој имам част да пружам своје скромне услуге, сам изабрао као тему свог незнатног истраживања развој трговине или индустрије новог Краљевства данас, у којем још увек немамо званичног представника, и које сам, због његове близине мојој тренутној резиденцији, могао пратити са најживљим интересовањем.³⁰ Надам се, дакле, да ће Ваша Екселенција, са својом чувеном добротом, прихватити ову моју иницијативу на повољан начин, као што је моја највећа жеља, имајући у виду да сам се трудио да испуним, ако не са успехом, онда са својом најбољом вољом, оно што налаже члан 21. важећег Правилника Дипломатске службе.³¹

³⁰ Ibid, 11.

³¹ Ibid, 11-12.

Žarko PANIĆ

REPORT OF THE SPANISH DIPLOMAT AT THE HOLY SEE ON THE
PROCLAMATION OF MONTENEGRO AS A KINGDOM IN 1910

Summary

The Spanish diplomat at the Holy See in Rome, in response to the proclamation of Montenegro as a kingdom in 1910, wrote a report after noticing that Spanish exports could be expanded to the Montenegrin market. As a result, he undertook an analysis of data on Montenegro's economy, primarily focusing on livestock products. Based on the information gathered, he proposed specific products that could be exported from Spain to the market of the new Balkan kingdom. He went into detail not only about what Spain could export but also about how these goods could be transported to Montenegro. He also suggested ways to establish closer diplomatic relations between Spain and Montenegro.